

فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر

سال سوم، پیش شماره هفتم، زمستان ۱۳۸۸

صص ۱-۲۰

تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی در بین روستاییان

(مطالعه موردی استان ایلام)

مهرداد نوا بخش^۱، جواد نظری^۲ و نبی‌الله ایدر^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناخت و تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر میزان انسجام اجتماعی در بین روستائیان مناطق روستایی سه شهرستان ایلام، شیروان چرداول و ایوان، استان ایلام، اجرا گردیده است. به این منظور پس از بررسی اجمالی تاریخچه موضوع و مکاتب و نظریه‌های مختلف موجود در این زمینه، با استفاده از روش پیمایش

۱- دانشیار علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد تهران

۲- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان

۳- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد شوشتر

و تدوین پرسشنامه‌ای مشتمل بر ۴۴ سؤال در نمونه‌ای به حجم ۱۶۵ نفر از زنان و مردان بالای ۱۵ سال مناطق روستایی سه شهرستان ایلام، چرداول و ایوان اقدام به جمع‌آوری اطلاعات گردید. پس از استخراج و پردازش داده‌های جمع‌آوری شده و تهیه شاخص‌های آماری مناسب برای متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق، سه روش آماری تحلیل رگرسیون، آزمون T و آزمون تحلیل واریانس مورد استفاده قرار گرفت. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که متغیرهای «تقدیرگرایی»، «قوم‌گرایی» تأثیر معنی‌دار مثبت و «تعداد اعضای خانواده» نیز تأثیر معنی‌دار منفی بر روی میزان انسجام داشته‌اند. همچنین هیچگونه تفاوت معنی‌داری بین دو گروه زنان و مردان و شهرستان‌ها در رابطه با متغیر انسجام اجتماعی (به‌عنوان متغیر وابسته) در جوامع روستایی استان وجود نداشت. اما میزان انسجام اجتماعی در بین روستائیان بر حسب افراد متأهل و مجرد، نوع کشت آبی و دیمو قومیت‌ها متفاوت بود.

واژه‌های کلیدی: انسجام اجتماعی، قوم‌گرایی، تقدیرگرایی و استان ایلام.

مقدمه

استمرار و پایداری حیات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی یک جامعه، در گرو انسجام و همبستگی بین اجزاء و عناصر سازنده ساختار اجتماعی است. انسجام، توافق در اهداف، ارزش‌ها و نگرش‌هاست و در فرایندی اجتماعی متولد می‌شود و محصول کنش عقلانی و مختارانه است. از سوی دیگر، انسجام، پدیده‌ای نیست که یک بار برای همیشه ایجاد شود، بلکه نیازمند بازسازی و بازتولید مستمر است. انسجام از جمله مؤلفه‌های توسعه اجتماعی به شمار می‌رود که با توجه به کارکردهای آن تأثیر زیادی در توسعه روستایی دارد. این مفهوم تأکید بر فرایندی است که در طی آن با ایجاد تغییراتی در حوزه‌های گرایش، ادراکی، ارزشی، قابلیت‌ها و باورهای انسان‌ها، کنش‌ها و رفتارهای خاصی در پی خواهد داشت که مناسب توسعه است (ازکیا، ۱۳۸۰: ۲۰).

جامعه به عنوان یک کل متشکل از گروه های مختلفی است تا اینکه بهتر و راحت تر به اهداف خود برسد و به نوعی همان گروه بزرگ با هدفی والاتر و برتر است که افراد تشکیل دهنده آن دارای ادراک های مشترک و پیوندهای عاطفی و وابستگی های متقابل و نقش های اجتماعی می باشند که این امر آنان را بیش از پیش به یک دیگر وابسته می کند و نوعی وحدت و یک پارچگی را در میان آنان تشدید می نماید که البته تنها با داشتن گروه های مختلف امکان حیات پیدا نمی کند بلکه عامل مهم در ادامه حیات یک جامعه وجود انسجام در بین گروه هاست چرا که اعضاء گروه با داشتن انسجام، سخت تر کار می کنند تا به هدف های مورد نظر برسند. بحث گروه، خصوصیات و ویژگی های آن مختص تکنیک سوسیومتری (Sociometry) است که در آن هدف سنجش وضعیت یک گروه در ابعاد مختلف و به قول نرت وی (Northway) وسیله کشف روابط بین افراد گروه و ساخت خود گروه و یا میزان همبستگی گروهی است (نورت وی، ۱۳۸۰: ۵۱) بنابر این با این تکنیک می توان به نوع روابط اجتماعی و پیوند بین افراد و جایگاه افراد در یک گروه پی برد (رفیع پور، ۱۳۸۶: ۱۷۶).

در گذشته در روستاها فردیت به شدت تقلیل یافته بود و وجدان جمعی ناشی از همبستگی های محله ای به حد اشباع رسیده بود و هر گونه فردیت و کنش متقابل ضد هنجاری به حساب می آمد اما امروزه این امر دستخوش تغییراتی شده است. لذا روستائیان به عنوان افرادی که به صورت گروه هایی خاص که در بیشتر ابعاد زندگی اجتماعی خود وابسته به سایر اعضای گروه می باشند، بدون انسجام نمی توانند به حیات خود ادامه دهند و این انسجام و همگونی باید به طور دایمی مورد تأکید قرار گیرد.

از جمله نتایج مهم انسجام، یکپارچگی گروه در رسیدن به هدف است. در این صورت توافق و هماهنگی بیشتری از سوی گروه بر روی موضوع ها و پدیده ها حاصل می شود در نتیجه کارایی افزایش می یابد به طوری که فرآیند زمانی رسیدن به هدف و

مقصد کاهش می یابد و افراد گروه با آرامش و امنیت روانی بهتری فعالیت می کنند؛ زیرا امید دست یابی به موفقیت در آنان افزایش یافته و فعالیت ها از سوی اعضا مفید و سازنده ارزیابی می شود. که این امر در بین زندگی روستائیان کاملاً بارز است چرا که بدون داشتن چنین ویژگی هایی نمی توانند در زندگی اجتماعی موفق باشند به طوری که فرد روستائی در بیشتر فعالیت های کشاورزی خود به سایر اعضا وابستگی دارد.

علاوه بر موارد فوق افزایش نفوذ از دیگر کارکردهای انسجام گروهی است. که از این طریق نه تنها می توان بر سایر گروه اعمال نفوذ داشت و آنان را با خود همراه ساخت، بلکه در برابر فشارهای گروه های رقیب به آسانی مقابله کرد که کشاورزان معمولاً در خیلی مواقع برای به دست آوردن منابع کشاورزی خود خصوصاً آب مصرفی کشاورزی با چنین مسأله ای روبرو هستند. با توجه به مطالب مطرح شده مشخص شد که انسجام و میزان آن در بین روستائیان از اهمیت خاصی برخوردار است و اکنون این پرسش مطرح می شود که عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی در بین روستائیان استان ایلام کدامند؟ از نگاه جامعه شناسی کدام عوامل قوی ترین تأثیر بر روی انسجام روستائیان دارند؟

مبانی نظری

هر بررسی علمی و تجربی از انسجام بدون رجوع به اصول نظریه عمومی جامعه شناسی در مکاتب و حوزه های جامعه شناسی، روان شناسی و روان شناسی اجتماعی خام و نارسا خواهد بود. از طرفی تبیین انسجام به عنوان یک مجموعه به هم پیوسته نیازمند بررسی کلیه عوامل و متغیرهای اجتماعی، روانی، فرهنگی، زیستی و اقتصادی در ارتباط متقابل با یکدیگر است (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۴۵). در پژوهش و بررسی در خصوص انسجام، دست کم سه سطح تحلیلی را می توان از یکدیگر تفکیک نمود: اول؛ سطح خرد (معطوف به افراد و شهروندان)، دوم؛ سطح میانی (در سطح خانواده، گروه و

خرده‌فرهنگ‌ها) و سوم؛ سطح کلان (ساختارها و نهادها). تجزیه و تحلیل و ارائه هرگونه راه‌حل، لاجرم باید متناسب با هریک از سطوح سه‌گانه باشد. بررسی مسئله انسجام از دیدگاه‌های مختلف به ما این امکان را می‌دهد تا ابعادی از موضوع را که هرگز مورد توجه قرار نگرفته است کشف کنیم. بدین منظور لازم است با توجه به تئوری‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی بتوانیم واقعیت انسجام را تبیین و نظریه‌ها و رهیافت‌های تئوریک موجود در این زمینه را تشریح نماییم. با توجه به اینکه هدف این مقاله بررسی انسجام از دیدگاه جامعه‌شناسی است، لذا با صرف‌نظر از تئوری‌های مختلف در این باب، مروری اجمالی به برخی تئوری‌های جامعه‌شناسی در این حوزه خواهیم داشت. با توجه به معنای مفهومی اصطلاحات مطرح شده در باب انسجام (solidarity)، منظور از انسجام احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا چند گروه که از آگاهی و اراده برخوردار باشند. همچنین می‌تواند شامل پیوندهای انسانی و برادری بین انسانها به طور کلی یا حتی وابستگی متقابل حیات و منافع بین آنها باشد. همبستگی حایز یک معنای اخلاقی است که متضمن وجود اندیشه یک وظیفه و یا الزام متقابل است و همچنین یک معنای مثبت از آن بر می‌آید که وابستگی متقابل کارکردها، اجزاء و یا موجودات در یک کل ساخت یافته را می‌رساند. به زبان جامعه‌شناسی، همبستگی پدیده‌ای را می‌رساند که بر پایه آن در سطح یک گروه یا یک جامعه، اعضاء به یکدیگر وابسته‌اند و بطور متقابل نیازمند یکدیگر. به زعم اگوست کنت توزیع دایمی کارهای گوناگون انسانهاست که همبستگی اجتماعی را پدید می‌آورد و همبستگی با به هم پیوستگی درونی جامعه یا گروه در ارتباط است. همبستگی گروهی به معنای آن است که گروه وحدت خود را حفظ کند و با عناصر وحدت بخش خویشتن تطابق و هم‌نواپی یابد. این همبستگی اجتماعی متضمن طرد آگاهی و نفی اخلاقی مبتنی بر تقابل و مسئولیت نیست، بالعکس دعوت به احراز این ارزش‌ها و احساس الزام متقابل است. دورکیم همبستگی مکانیکی و همبستگی عضوی را با معنایی

خاص، به کار برده است. از نظر او همبستگی مکانیکی به معنای وابستگی متقابل عناصر مشابه، اجزای همگن در یک کل اجتماعی فاقد تمایزات داخلی است. اما همبستگی عضوی از تقسیم کار اجتماعی و به همراه آن کارکردها و تلاش هایی که همچون فرایند کار اعضای متمایز در اندام یک موجود زنده یکدیگر را تکمیل می کنند، منبعث می شود (ساروخانی، ۱۳۷۵: ۴۰۱). بنابر این یک جامعه، گروه یا موقعیت اجتماعی تا درجه ای همبسته خوانده می شود که اعضایش دارای یک وجدان جمعی با اعتقادات و عواطف مشترک باشند با یکدیگر رابطه متقابل داشته باشند و احساس کنند که وقف اهداف مشترکی هستند. بنا به نظر دورکیم آنچه موجب افزایش و تحکیم انسجام اجتماعی می شود این است که احساسی را که در میدان تعاملی به وجود می آید عاطفه جمعی نام دارد و عاطفه جمعی عمیق اکثراً "طی مناسک جمعی بوجود می آید و بدین نحو موجبات افزایش و تحکیم انسجام را فراهم می کند (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۷۵). هر چند میتوان از طریق گروه سنجی نه تنها درجه انسجام و همبستگی در جامعه روستائیان پی برد بلکه از این طریق الگوی انسجام را در چنین گروهی به دست آورد (اوپنهام، ۱۳۷۵: ۲۲۴) اما با توجه به روش مورد استفاده در این پژوهش که میزان انسجام از طریق طیف لیکرت و براساس ضریب وزنی گویه ها به دست آمده لذا از به کاربردن چنین تکنیکی صرف نظر شده است. بنابراین انسجام ویژگی ای است که در آن نیروی اعمال شده بر اعضا و جامعه برای ماندن در گروه بیش از کل نیروهایی است که می کوشد آنان را به ترک گروه وادار سازد و انسجام ایشان را از میان بردارد.

از جمله اصطلاحات گنگ و مبهم در تحقیقات اجتماعی واژه قوم، قومیت و... است. واژه های مشابه این مفهوم قوم مرکزی، قوم مداری، قوم پرستی است. به لحاظ ریشه شناسی (etymology) قوم و قومیت از واژه یونانی ethnos که به تفاوت ها و تمایزات میان مردم اشاره دارد، مشتق شده است. یک گروه قومی، اجتماع کوچکی از انسان ها در درون جامعه بزرگتر است که به صورت واقعی یا احساسی و ادراکی دارای

اصل و نصب مشترک، خاطرات مشترک و گذشته تاریخی - فرهنگی مشترک است همچنین دارای یک یا چند عنصر سمبلیک نظیر خویشاوندی، مذهب، زبان، سرزمین و خصوصیات ظاهری و فیزیکی مشترک می باشد که هویت گروهی آنان را از گروه های دیگر متمایز می سازد و اعضای آن به تعلقات گروهی - قومی خویش آگاهی دارند. می توان شاخصه های زیر را در تمایز قوم از دیگر گروه های اجتماعی قرار داد: مهم ترین ممیزه در ابعاد فرهنگی نهفته است که مشتمل بر زبان، مذهب، آداب و رسوم و پیشینه تاریخی است (مقصودی، ۱۳۸۰: ۲۰-۲۱). در اینجا منظور از میزان قوم گرایی همان میزان گرایش یک فرد به مولفه های قومیت خود می باشد. برای بدست آوردن این متغیر ابعاد مختلفی که یک قوم را تشکیل می دهد نظر گرفته شده است و خصوصاً "بر بعد فرهنگی آن تأکید شده است.

از جمله دیگر متغیرهای مستقل و مهم در این تحقیق، تقدیرگرایی (Fatalism) است. در مورد تقدیرگرایی تعاریف متعددی وجود دارد که بسیار به هم شبیه هستند. «پذیرش بی چون و چرای وقایع و تسلیم در برابر آن منبث از اندیشه ای که که آنان را خارج از حیطه تسلط انسان می داند» (ساروخانی، ۱۳۷۶: ۲۸۰). از نگاه راجرز، تقدیرگرایی به معنای درجه ای از درک فرد نسبت به عدم توانایی اش می باشد. اسکار لوئیس (Oscar Lowis) تقدیرگرایی را خصوصیت مرکزی فرهنگ فقر می داند همانگونه که در تز کارگر مطیع مدعی این امر شده بود. تقدیرگرایی اعتقاد به سرنوشتی از پیش محتوم و باور به تعیین آن توسط نیروی ماوراءالطبیعه و قبول عدم امکان دخالت خود فرد در تغییر آن (رفیعی، ۱۳۸۲: ۱۱). با توجه به این تعریف دو اصل زیر نمود پیدا می کند یکی اعتقاد به دخالت نیروهای ماوراءالطبیعی در تحقق امورتانیا "محتوم بودن سرنوشت انسان به دلیل جبریت. بنابراین در اینجا منظور از تقدیرگرایی اعتقاد به سرنوشتی از پیش محتوم و قطعی و باور به تعیین آن توسط نیروی ماوراءالطبیعه (خدا) و قبول عدم امکان دخالت در آن (انوری، ۱۳۷۳: ۱۴۸).

اهداف و سؤالات تحقیق

هدف عمده این تحقیق توصیف و تبیین علل و عوامل فرهنگی اجتماعی مؤثر بر انسجام اجتماعی روستاییان استان ایلام است. در این راستا سؤالات زیر مطرح می‌شوند.

- میزان انسجام اجتماعی در چه حدی است و مهم‌ترین عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر بر آن کدامند؟

- آیا میزان انسجام اجتماعی از متغیرهایی نظیر جنسیت، تاهل و قومیت تأثیر می‌پذیرد؟

روش تحقیق

تحقیق حاضر به روش پیمایش (Survey study)، در مقطع زمانی ۱۳۸۸ و در استان ایلام صورت گرفته است. استان ایلام مشتمل بر ۷ شهرستان، ۱۷ بخش و ۳۶ دهستان است. استان ایلام با مساحتی برابر با ۱۹۰۴۵ کیلومتر مربع در جنوب غربی کشور واقع شده و بر اساس آمارگیری عمومی نفوس مسکن در سال ۸۵ این استان بالغ بر ۵۰۰ هزار نفر جمعیت دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶). جامعه آماری تحقیق، مناطق روستایی سه شهرستان ایلام، ایوان و شیروان و چرداول با جمعیتی معادل ۸۰۴۵۵ نفر می‌باشد. نمونه انتخابی به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای چندمرحله‌ای و با حجمی معادل ۱۶۵ نفر و از طریق فرمول کوکران تعیین شد.

داده‌های تحقیق و ابزارهای گردآوری آنها

داده‌های مورد نیاز تحقیق از طریق پرسشنامه و مراجعه به اسناد جمع‌آوری گردید. طراحی پرسشنامه بر اساس مبانی نظری صورت گرفت. به منظور اطمینان از اعتبار validity، پرسشنامه طراحی شده قبل از تکمیل بر اساس نظرات چند تن از اساتید صاحب‌نظر دانشگاه اصلاح گردید و برای حصول روایی Reliability نیز با انجام

Pre-test و تکمیل آن در نمونه‌ای مقدماتی به حجم ۳۰ نفر، با انجام آزمون آلفای کرونباخ به اصلاح نهایی گویه‌ها اقدام گردید. متغیر وابسته تحقیق میزان انسجام اجتماعی و متغیرهای مستقل تحقیق نیز مشتمل بر جنسیت، تأهل، تقدیرگرایی، قوم‌گرایی، تعداد اعضای خانواده و نوع کشت می‌باشند که گزینش این متغیرها و انتخاب گویه‌های مربوطه برای سنجش آنها بر اساس مبانی نظری، بررسی منابع موجود و مطالعات انجام شده صورت گرفته است. جدول شماره (۱) گویه‌های نهایی هر کدام از متغیرها را پس از انجام pre-test و اجرای آزمون آلفای کرونباخ نشان می‌دهد.

متغیرهای تحقیق، گویه‌های مربوطه و نحوه شاخص‌سازی بر اساس آنها

به منظور پردازش داده‌ها و تهیه شاخص‌های مناسب برای اجرای مدل‌های آماری مورد نظر، برای هر کدام از متغیرهای مستقل فوق «شاخصی ترکیبی» محاسبه شد. برای این منظور پس از یکدست کردن گویه‌ها (recode کردن گویه‌های با جهت مخالف)، گویه‌های مربوط به هر متغیر وارد مدل آماری «تجزیه به مؤلفه‌های اصلی» (PCA) شده و عناصر مربوط به بردار ویژه متناظر با بزرگترین مقدار ویژه ماتریس همبستگی درونی آنها بعنوان ضرائب وزنی گویه‌ها استخراج گردید. با ضرب نمودن هر گویه در ضریب وزنی مربوطه و سپس جمع گویه‌های موزون، شاخص ترکیبی (CI: Composed Index) مورد نظر بدست آمد. به این ترتیب داده‌های مورد نیاز برای اجرای مدل‌های مورد نیاز آماری، در مقیاسی فاصله‌ای - نسبی بدست آمدند. بطور کلی عملیات مربوط به این مرحله، که در هر مطالعه‌ای بعد از مرحله جمع‌آوری داده‌ها (data gathering) و قبل از مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها (data analysis) انجام می‌شود، علاوه بر خلاصه‌سازی اولیه و تهیه شاخص‌های کمی معادار و قابل مقایسه، با ارتقاء مقیاس داده‌ها از رتبه‌ای به فاصله‌ای - نسبی، باعث افزایش و ارتقاء کیفیت داده‌ها (data

quality) شده و به این ترتیب امکان بهره‌گیری از تمامی روش‌های پارامتری پیشرفته آماری را برای تجزیه و تحلیل آنها فراهم می‌نماید.

جدول ۱- متغیرهای تحقیق، گویه‌های مربوطه و نتایج آزمون آلفای کرونباخ برای آنها

متغیر وابسته: میزان انسجام اجتماعی ($\alpha = 0/91$) (میلر، ۱۳۸۳ و نویسندگان) شاخص‌ها: اجتماعی- فرهنگی، عاطفی،	
<p>- در اینجا مردم در انجام کارهایشان به همدیگر کمک می‌کنند.</p> <p>- در اینجا در فکر کسب و کار خودشان هستند.</p> <p>- در این اجتماع به سختی می‌توان دوستانی واقعی پیدا کرد.</p> <p>- در اینجا اگر کسی بخواهد هم‌رنگ جماعت نشود مردم او را رسوا می‌کنند.</p> <p>- احساس می‌کنم که خیلی به اینجا تعلق می‌کنم.</p> <p>- مردم اینجا خیلی از همدیگر بدگویی می‌کنند.</p> <p>- والدین به فرزندان خود می‌آموزند که به حقوق دیگران احترام بگذارند.</p> <p>- خانواده‌های اینجا معمولاً بر بچه‌های خود نظارت ندارند.</p> <p>- مردم اینجا تا وقتی که بچه‌هایشان به درد سر نیفتند به آنها توجهی ندارند.</p> <p>- در اینجا به سختی می‌توان شخص قابل اعتماد پیدا کرد.</p> <p>- در اینجا خیلی‌ها به این خاطر با تو دوست اند که چیزی را از تو می‌خواهند.</p> <p>- اکثر مردم واقعا "اهمیت نمی‌دهند که چه بر سر نزدیکترین دوستشان می‌آید.</p>	
متغیرهای مستقل	
قوم‌گرایی: ($\alpha = 0/72$) (مقصودی، ۱۳۸۳ و نویسندگان) شاخص‌ها: اجتماعی، اقتصادی فرهنگی تاریخی	تقدیرگرایی: ($\alpha = 0/82$) (نویسندگان) شاخص‌ها: فعال بودن،
<p>- آدم باید به اعضای قوم و فامیل خود در کار و مشکلات و... کمک کند.</p> <p>- آدم باید بیشتر با قوم و خویش خودش ارتباط داشته باشد تا با دیگران.</p> <p>- قوم و خویش آدم است که در روز مبادا به داد آدم می‌رسد.</p> <p>- به نظر من زن گرفتن و دختر دادن به غریبه کار اشتباهی است.</p> <p>- به قومیت خودم افتخار می‌کنم.</p> <p>- آبی که به جویی می‌ریزد بهتر است به جوی خودی بریزد.</p> <p>- آدم باید بیشتر هوای قوم و فامیل خود را داشته باشد.</p> <p>- داشتن قوم و خویش در ادارات باعث احترام و عزت آدم است.</p> <p>- اگر مسئول جایی بشوم ترجیح می‌دهم کارکنانم از اقوام نزدیک باشند.</p> <p>- آدم باید در انتخابات مجلس، شورای شهر و... قوم و خویش خود را انتخاب کند.</p> <p>- به کسی غیر از قوم و فامیل خود نمی‌شود اعتماد کرد.</p>	<p>- سرنوشت هر کس تنها در گرو کار و تلاش اوست.</p> <p>- ما نمی‌توانیم سرنوشت خود را تغییر دهیم.</p> <p>- خوشبختی و بدبختی هر کس در دست خود اوست.</p> <p>- هر چه قسمت باشد همان می‌شود.</p>

(منبع: نویسندگان)

در این قسمت به منظور پاسخ به سئوالات تحقیق، در ابتدا با بهره‌گیری از آزمون t تأثیر عواملی نظیر جنسیت و تأهل و قوم را بر انسجام و متغیرهای مستقل مؤثر در آن سنجیده و با استفاده از آزمون F نیز به مقایسه آنها در میان قومیت‌های مورد مطالعه و در نهایت با استفاده از تحلیل رگرسیون، به تشخیص عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی پرداخته شده است.

جدول ۲- توزیع فراوانی جنس برحسب تأهل

کل		تأهل				جنس و تأهل	
درصد	تعداد	متاهل		مجرد		مرد	جنس
		درصد	تعداد	درصد	تعداد		
(61/2)	N=101	(55/8)	N=48	(67/1)	N=53		
(38/8)	N=64	(44/2)	N=38	(32/9)	N=26	زن	
(100/0)	N=165	(100/0)	N=86	(100/0)	N=79	کل	

جدول فوق اطلاعاتی توصیفی از نمونه تحقیق به دست می‌دهد در این تحقیق ۱۰۱ نفر مرد و ۶۴ نفر زن شرکت داشته و از این تعداد حدود ۷۹ نفر مجرد و ۸۶ نفر متأهل بوده‌اند. از کل ۱۰۱ نفر مردان حدود ۵۳ نفر مجرد و ۴۸ نفر متأهل بوده و از تعداد ۶۴ نفر زنان ۲۶ نفر مجرد و ۳۸ نفر متأهل بوده‌اند.

آزمون t

اجرای آزمون t مستقل بر روی دو گروه مردان و زنان و همچنین افراد متأهل و مجرد و نوع کشت برای هر کدام از متغیرهای میزان انسجام اجتماعی در جامعه مورد مطالعه نتایج زیر را در بر داشت.

جدول ۳- مقایسه میانگین انسجام بر حسب جنسیت، تأهل و نوع کشت

انسجام اجتماعی										
Sig.	t	میانگین گروهی	متغیرها	متغیرها	Sig.	t	میانگین گروهی	متغیرها	متغیرها	
۰/۰۳۶	۱/۵۸۲	27/10	آبی	جنسیت	۰/742	۰/329	26/0781	زنان	جنسیت	
							25/ 8020	مردان		
		25/41	دیم		تأهل	۰/034	2/126	26/9302	متأهل	تأهل
								24/7975	مجرد	

همانگونه که ملاحظه می‌شود سطوح معنی‌داری آزمون فوق برای افراد متأهل و مجرد خیلی کم می‌باشد در صورتیکه این امر در بین هیچکدام از دو گروه زنان و مردان بر اساس متغیر گرایش به انسجام تفاوتی وجود ندارد. به عبارت دیگر تأهل تأثیر معنی‌داری بر این متغیر دارد و جنسیت این تأثیر را ندارد. اما میزان انسجام بر حسب نوع کشت متفاوت است به عبارتی میزان انسجام در بین کشاورزانی که کشت آبی دارند بیشتر از آنهایی است که کشت دیم دارند.

آزمون F (تجزیه واریانس)

به منظور مقایسه میزان انسجام اجتماعی در بین قومیت‌ها و در بین سه شهرستان ایلام، ایوان و شیروان و چرداول و به عبارتی بررسی و آزمون تأثیر منطقه بر متغیر میزان گرایش به انسجام اجتماعی از آزمون آنالیز واریانس استفاده شد که نتایج زیر را در بر داشت.

جدول شماره ۴- مقایسه میانگین‌های گرایش به انسجام در بین شهرستان‌ها و بر حسب قومیتها

میزان گرایش به انسجام جمعی						متغیر
Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	منبع واریانس	
۰/353	1/043	33/274	3	66/548	بین گروهها	شهرستان‌ها
--	--	31/904	161	12155/525	درون گروهها	
--	--	--	164	12222/072	کل	
میزان گرایش به انسجام جمعی						متغیر
Sig	F	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	منبع واریانس	
۳۶0/0	3/396	128/773	2	320/353	بین گروهها	قومیتها
--	--	37/530	162	6042/316	درون گروهها	
--	--	--	164	6395/636	کل	

همانگونه که ملاحظه می‌شود نتایج آزمون فوق هیچگونه تفاوت معنی‌داری را نشان نمی‌دهند و به عبارت دیگر میزان انسجام در بین شهرستان‌های مورد مطالعه تقریباً یکسان است. اما میزان انسجام بر اساس قومیت‌ها با توجه به مقدار F و سطح معنی‌داری به دست آمده متفاوت است. مراجعه به نتایج پس‌آزمون (Post hoc) توکی (Tukey Hsd) نشان می‌دهد که بیشترین میزان آن به ترتیب مربوط به قومیت لک، کرد و لر می‌باشد.

جدول شماره ۴- مقایسه زوجی میانگین انسجام بر حسب قومیت‌ها

Sig	Mean Difference (I-J)	(J) قومیت	(I) قومیت
807 .	-. 8997	لک	کرد
036 .	8/9574	لر	
807 .	8997 .	کرد	لک
028 .	9/8571	لر	
036 .	-8/9574	کرد	لر
028 .	-9/8571	لک	

تحلیل رگرسیون

با وارد کردن میزان انسجام به عنوان متغیر وابسته و ۳ متغیر مستقل (تعداد اعضای خانواده، تقدیرگرایی و قومگرایی) معرفی شده نیز به عنوان متغیرهای پیش‌بین در مدل رگرسیون چندگانه خطی و اجرای آن به روش *enter*، نتایج بدست آمده حاکی از آن است که ۳ متغیر قومگرایی، تقدیرگرایی تأثیر معنی‌دار مثبت و تعداد افراد خانواده نیز تأثیر معنی‌دار منفی بر روی میزان انسجام داشته‌اند.

جدول شماره ۴- خلاصه مدل در تحلیل رگرسیون میزان انسجام اجتماعی

R	R^2	R^2 تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد
۰/۴۰۵	۰/۱۶۴	۰/۱۴۹	۵/۷۶۱۵

مقدار **۰/۴۰۵** برای R بیانگر مقدار ضریب همبستگی چندگانه بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل می‌باشد. یعنی گرایش به انسجام با مجموعه ۳ متغیر فوق (یا عبارتی با برآورد آن از روی معادله رگرسیونی این ۳ متغیر) دارای همبستگی معنی‌داری به میزان $۴۰/۵$ درصد می‌باشد. R^2 یا «ضریب تعیین» که مجدور ضریب همبستگی چندگانه فوق است، معرف درصدی از پراکندگی (واریانس) متغیر وابسته است که توسط مدل توجیه می‌شود. بنابراین $۱۶/۴$ درصد از واریانس گرایش به انسجام را ۳ متغیر فوق تبیین می‌کنند که درصد نسبتاً بالایی بوده و برازش خوب مدل را می‌رساند. قسمت بعدی از خروجی آنالیز رگرسیون (جدول ANOVA) در واقع چندین فرضیه صفر مبنی بر وجود رابطه خطی بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل، وجود و معنی‌داری ضرائب رگرسیونی و وجود و معنی‌داری R^2 را آزمون می‌کند.

جدول شماره ۵- آنالیز واریانس در تحلیل رگرسیون میزان انسجام اجتماعی

مدل	مجموع مجزورات	درجات آزادی	میانگین مجزورات	F	Sig.
رگرسیونی	180/1051	3	393/350	555/10	0/000
باقیمانده	456/5344	161	195/33	--	--
کل	636/6395	164	--	--	--

مقدار $F_{23/63}$ برای F با سطح معنی داری بیش از ۹۹ درصد تأییدی بر وجود رابطه- ای خطی بین گرایش به انسجام و متغیرهای مستقل پیش گفته است و همچنین بدین معنی است که لااقل یکی از این متغیرها در معادله رگرسیونی گرایش به انسجام دارای ضریب معنی دار است.

در آخرین قسمت خروجی نیز ضرائب متغیرهای مستقل به همراه سطح معنی داری آنها آمده است.

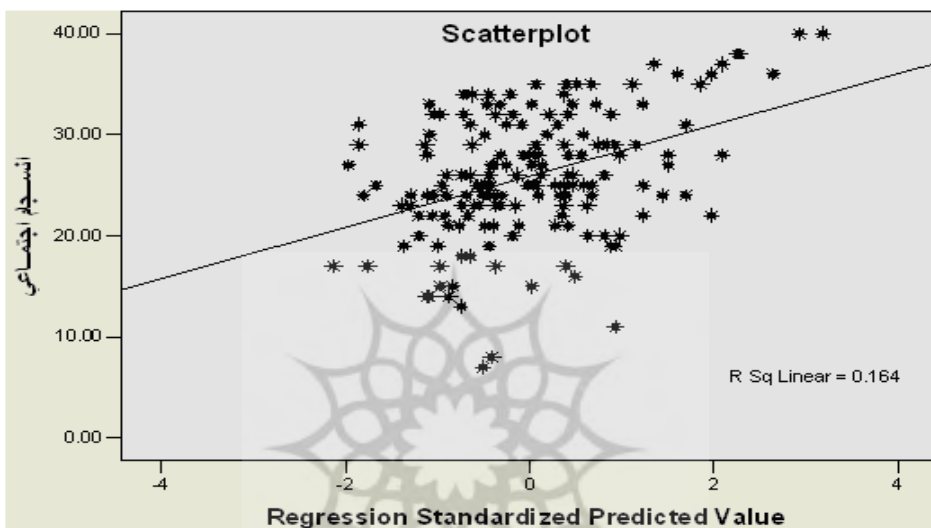
جدول شماره ۶- ضرائب متغیرها در تحلیل رگرسیون گرایش به انسجام جمعی

مدل	ضرائب استاندارد نشده		ضرائب استاندارد	t	Sig.
	B	خطای استاندارد			
عرض از مبدأ	482/17	2/602		6/719	0/000
تعداد اعضای خانواده	468۰/-	0/191	-0/176	-2/447	0/015
قومگرایی	294۰/	0/084	0/268	3/488	0/001
تقدیرگرایی	0/471	0/204	0/177	2/303	0/023

همانطور که مشاهده می شود قوم گرایی و تقدیرگرایی دارای تأثیر مثبت و معنی دار و تعداد اعضای خانواده، دارای اثر معنی دار منفی بر روی انسجام اجتماعی

است، که با نظریات موجود در ادبیات موضوع نیز همخوانی دارد. در پایان نتایج تحلیلی نمودار گراف به صورت همزمان میزان تأثیر کل متغیرهای مستقل بر وابسته را به خوبی نشان می دهد.

نمودار گراف: تأثیر کل متغیرهای مستقل بر وابسته

نتیجه گیری و بحث

بر اساس نظریات موجود در زمینه انسجام اجتماعی و با مراجعه به آراء و نظرات اندیشمندان و صاحب نظران این حوزه، فاکتورهای جامعه شناختی: قوم گرایی، تقدیر گرایی و تعداد اعضای خانواده و چهار متغیر زمینه ای جنسیت، تأهل، شهرستان (سه شهرستان ایلام، چرداول و ایوان) و نوع کشت به عنوان متغیرهای مستقل در رابطه با پدیده انسجام اجتماعی به عنوان یکی از مسائل اجتماعی مهم در بین روستائیان استان ایلام مورد بررسی و تبیین قرار گرفت و نتایج حاصل از اجرای آزمون های مختلف آماری بر روی داده های جمع آوری شده نشان داد که از میان متغیرهای فوق ۳ عامل قوم گرایی و تقدیر گرایی به ترتیب دارای بیشترین تأثیر مثبت معنی دار و عامل تعداد اعضای

خانواده نیز دارای تأثیر منفی معنی‌دار بر روی میزان انسجام اجتماعی (به‌عنوان متغیر وابسته) در جامعه مورد مطالعه بوده‌اند. با اندکی دقت در نتایج به دست آمده متوجه می‌شویم که جوامع روستایی برای انجام کارهای خود هنوز متکی به سنت‌های دیرینه خود هستند و مسأله قومیت از توان خاصی در ایجاد انسجام برخوردار است اما آنچه که در این تحقیق جالب به نظر می‌رسد اینکه هرچه تعداد اعضای خانواده بیشتر می‌شود به همان اندازه از میزان انسجام کاسته می‌شود. البته همانطور که در مبانی نظری مطرح شد وجود تعداد زیاد افراد و گروه‌ها در یک جامعه دال بر انسجام نیست بلکه کیفیت ترکیب افراد و گروه‌ها و نحوه تعامل آنها در انسجام مهم است بنابراین تنها با حضور تعداد زیاد افراد در خانواده انسجام بیشتری به دنبال نخواهد داشت. میزان انسجام در بین دو جنس زن و مرد به یک اندازه است و این امر نتیجه طبیعی چنین ساختاری است باز با توجه به نتایج آزمون T و آزمون F درجه انسجام در هر سه شهرستان به یک اندازه است و باز این نتیجه منطقی است چرا که ساختار اجتماعی سه شهرستان مشابه هم می‌باشد. نتایج جالبتری که از این تحقیق به دست آمده اینکه میزان انسجام در بین افراد متأهل به مراتب بیشتر از افراد مجرد است با توجه به پایداری و تعهد افراد متأهل به قواعد و شعائر اجتماعی و اجرای مراسم‌های خاص بنابر این درجه انسجام در بین آنها بیشتر است و این امر باز در بین قومیت‌ها متفاوت می‌باشد. نتایج یکی از فرضیات نشان می‌داد که میزان انسجام بر اساس نوع کشت متفاوت می‌باشد. با توجه به مطالعات جانبی در مناطق روستایی جامعه مورد مطالعه کشت آبی با توجه به میزان بهره‌وری و کارکردهای مختلف زمین آبی از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است بنابر این در این حوزه از کشت، روستائیان به انسجام بیشتری نیاز دارند تا بتوانند به نحو بهتری از کشت آبی خود برداشت کنند.

پیشنهادات

به موازات گسترش امکانات و توسعه مناطق محروم، که صرفاً به بهسازی محیط فیزیکی محدود نمی‌شود و مشتمل برخصیصه‌های مختلف نرم‌افزاری حیات چنین جوامعی اعم از اجتماعی و فرهنگی نیز می‌باشد، مؤلفه‌های اجتماعی و فرهنگی این حوزه نیز دگرگون می‌شود. در کشور ما هنوز مناطق مناطق روستایی نقش بسزایی در حیات کلی جامعه ما دارند و تقویت مؤلفه‌های فرهنگی اجتماعی از جمله انسجام در این مناطق به تقویت انسجام در کل جامعه کمک می‌کند. بنابراین لازم و شایسته است که توجه و همت مسئولین و برنامه‌ریزان خصوصاً "جهاد کشاورزی در جهت توسعه و آبادانی چنین مناطقی، صرفاً به بخش‌های فیزیکی آن محدود نشود، چرا که عدم توجه و غفلت از بخش نرم‌افزاری این مناطق منجر به هدر رفتن تلاش‌های صورت گرفته در سایر بخش‌ها خواهد شد.

پژوهش فوق متضمن و دربرگیرنده نکات و نتایجی است که می‌تواند به‌عنوان الگو و راهنمایی عملی برای برنامه‌ریزی‌های مسئولین استان در رابطه با چنین جامعه‌ای مورد توجه و تأکید قرار بگیرد. این نتایج و نکات را چنین می‌توان برشمرد:

- به لحاظ ارتباط میزان انسجام با میزان قومگرایی، ذهن محقق را متوجه این امر می‌کند که تحقیق مفصلی جهت بررسی میزان قومگرایی و عوامل مؤثر بر آن صورت بگیرد و البته همین امر در تحقیقی دیگر نتایج مثبتی با آسیب‌های اجتماعی نشان می‌داد یعنی هرچه میزان قومگرایی بیشتر باشد به همان اندازه تمایا به یک آسیب خاص وجود دارد لذا این متغیر با توجه به زمینه تأثیر گذاری آن باید تعدیل شود هرچند در این تحقیق به افزایش درجه انسجام در مناطق روستایی کمک می‌کند به هر طریق نیازمند تحقیق بیشتر می‌باشد تا کارکردها و دژکارکردهای آن مشخص شود.

- هرچه تعداد اعضای خانواده بیشتر می‌شوند از میزان انسجام کاسته می‌شود برای این امر باید توجه بیشتری به کیفیت ارتباط افراد و آموزش اعضای خانواده در این

خصوص داشت و این امر بر عهده سازمانها و مسئولین ذیربط می باشد که با تحقیق و بررسی بتوانند مشخص کنند چه عواملی منجر به افتراق در روابط بین اعضای خانواده در مناطق روستایی می شود و همین امر به مراتب بر درجه انسجام در بین روستائیان تأثیر می گذارد.

- تقدیرگرایی از ویژگی های مناطق روستایی است و این امر به تقویت انسجام کمک می کند. نه تنها افراد مناطق روستایی به این مؤلفه در تداوم حیات خود نیاز دارند بلکه توجه به علم و ابزار و فنون علمی در چنین جوامع برای کشف دلایل رخداد حوادث از اهمیت خاصی برخوردار است لذا به هر دو دیدگاه در چنین جوامعی نیاز است.

- با توجه به یافته های تحقیق میزان انسجام در بین افراد متأهل بیشتر از افراد مجرد بود که این وضعیت نه تنها نیاز به تقویت دارد بلکه باید این میزان در بین افراد مجرد هم افزایش یابد. علاوه بر آن میزان انسجام در میان قومیت ها هم متفاوت بود و این امر باز نیاز به بررسی دارد و مناطق روستایی که دارای قومیت خاصی هستند درجه انسجام آنها پائین است، تقویت شود.

نوع کشت از جمله متغیرهایی بود که با انسجام ارتباط داشت. با توجه به اهمیت کشت آبی در مناطق روستایی اما فاصله اهمیت این دو نوع کشت نباید چنین باشد بنابراین این سازمان های متولی این امر خصوصا "جهاد کشاورزی" نیاز است که با تحقیق در این زمینه و ارائه خدمات اهمیت کشت دیم را در نزد روستائیان بالا ببرند و درجه انسجام روستائیان در این حوزه در برنامه های خود گنجانیده و نحوه اجرای این امر را نیز مدنظر قرار دهند.

منابع

- ۱) از کیا، مصطفی. (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی توسعه، تهران: نشر کلمه.
- ۲) انوری، حمیدرضا. (۱۳۷۳). پژوهشی راجع به تقدیرگرایی (fatalism). پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۳) - اوپنهام، ا. ان. (۱۳۷۵). طرح پرسشنامه و سنجش نگرش‌ها، ترجمه مرضیه کریم‌نیا، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- ۴) - چلبی، مسعود. (۱۳۸۵). تحلیل اجتماعی در فضای کنش، چاپ اول، تهران، نشر نی.
- ۵) - رفیع پور، فرامرز. (۱۳۸۶). تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: انتشارات خوارزمی.
- ۶) - رفیعی، سیدمحمد. (۱۳۸۲). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان تقدیرگرایی «مطالعه‌ای در شهر فردوس». پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس.
- ۷) - ساروخانی، باقر. (۱۳۷۵). دایره‌المعارف علوم اجتماعی، تهران، موسسه کیهان.
- ۸) - ساروخانی، باقر. (۱۳۸۰). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، جلد اول، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۹) - محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۳). وندالیسم، انتشارات آن، تهران.
- ۱۰) - مرکز آمار ایران. (۱۳۷۶). سرشماری عمومی نفوس و مسکن (شهرهای اصفهان، اهواز و ایلام در سال ۱۳۷۵)، تهران.
- ۱۱) - مقصودی، مجتبی. (۱۳۸۳). تحولات قومی در ایران، نشر مؤسسه مطالعات ملی، تهران.
- ۱۲) - میلر، دلبرت. (۱۳۸۰). راهنمای سنجش و تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، نشر نی، تهران.
- ۱۳) - نورث وی، مری. (۱۳۸۰). پویایی گروهی و گروه‌سنجی، ترجمه علامعباس توسلی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.